

educirana o samoubojstvu, posebno osobe koje imaju suicidalne ideacije.’« Knjigu možemo toplo preporučiti širokom krugu čitatelja: od mladih, roditelja, preko braniteljske populacije i stručnjaka koji pomažu ugroženima, do osoba starije životne dobi. Svi oni pronaći će nov poziv na život, uz poziv da svi ozbiljno pomognemo našim bližnjima u kriznim razdobljima. Autorovo izražavanje kršćanske vjere i pogleda na život pozivat će nas tijekom čitanja teksta na jasnu i nedvosmisleni otvorenost životu. Nadamo se da će ovaj objavljeni rad uspjeti doprinijeti edukaciji, pravodobnom uočavanju i preventivnom smanjenju suicidalnih ideacija, kako će pomoći pri rješavanju kriznih životnih situacija i biti poticajem intenzivnijega pastoralnog rada.

Suzana Vuletić, Josip Bošnjaković,
Karmen Galić

Frédéric LENOIR

Felicità. Un viaggio filosofico

– Bompiani, Milano, 2014., 341 str.

Nedavno sam, obilazeći rimske knjižare, zapazio knjigu na kojoj se nalazio reklamni natpis: »Bestseller br. 1 u Francuskoj. Uspjeh koji prelazi 300.000 prodanih primjeraka«. Riječ je o djelu sociologa i filozofa Frédérica Lenoira, djelu koje je objavljeno u Francuskoj 2013. godine, a u Italiji prevedeno godinu dana poslije, gdje je također prihvaćeno s velikim uspjehom, djelu naslova koji na hrvatskom glasi: »Sreća. Jedno filozofsko putovanje«.

Tema sreće očito privlači interes suvremenoga europskog čitatelja, što i nije čudno s obzirom da postmoderna kultura *imperativ sreće* stavlja pred čovjeka kao jedan od glavnih i ultimativnih ciljeva: »Moderni je čovjek ‘osuđen’ da bude sretan te se ne može nositi sa sobom ako u tomu ne uspijeva.« (Pascal Bruckner) Osobito zanimljivim postaje kada o ovoj temi netko odluči promišljati iz filozofskoga kuta, onkraj površnoga i *razvodnjenoga* razumijevanja sreće, ili pak, kada se o sreći netko odvaži promišljati iz filozofsko-teološkoga kuta, kako je to nedavno ostvario đakovački teolog Ivica Raguz u knjizi: »Sretni u nadi. Teološka promišljanja o sreći«, Zagreb, HILP, 2013.

Djelo francuskoga mislioca čine prolog, dvadeset i jedno poglavlje (riječ je zapravo o svojevrsnim kratkim razmatranjima koja se često tematski isprepliću), epilog, bilješke i bibliografija. Već od prologa autor upućuje da redci koji slijede nisu tek plod njegova studijskog promišljanja (Lenoir navodi da se preko 35 godina bavi temom sreće), već da je refleksija o sreći neodvojiva od njegova života, sazdana od konkretnih iskustava i osobnih interesa. Temu sreće, ističe Lenoir, »teško se može promišljati bez osobne uključenosti. Pitanje sreće dotiče naše osjećaje, naše emocije, naše želje, naša vjerovanja kao i smisao koji dajemo našim životima [...] U tom vidu, nimalo se ne sramim priznati da me pitanje sreće zanima i sa osobnog stajališta.« (str. 20.-21.).

U prologu, koji je zapravo uvod u knjigu, autor donosi tezu koja će se provla-

čiti kroz cijelu knjigu: sreća je, u najvećoj mjeri, plod vlastitih čovjekovih napora i snaga. Iako u sebi nosi ambivalentnost, te je često plod izvanjskih okolnosti, događaja na koje ne možemo utjecati, ili pak genetskoga naslijeđa, koje nas bitno određuje, naša sreća u velikoj mjeri ovisi, prema Lenoiru, o nama samima. »Sretnim se može postati promišljajući o vlastitom životu, radeći na sebi, donoseći odmjerene odluke, preobražavajući vlastite misli, uvjerenja i predodžbe koje imamo o sebi i o svijetu.« (str. 6.-7.)

Jedna od glavnih zadaća filozofije, pak, jest pomoći čovjeku u ostvarenju što je moguće boljega i sretnijega života. Stoga autor, u ovom djelu, stavlja pred sebe zadatak kretanja na filozofsko putovanje, na koje poziva i čitatelja (str. 13.). Riječ je o putovanju kroz povijest filozofske misli o sreći, u kojem autor susreće i stavlja pred čitatelja neke velike povijesti filozofije, ali i konkretne primjere iz svakodnevnoga života, te dosege suvremenih znanosti, osobito psihologije i sociologije. U tom vidu, Lenoirovo *filozofsko putovanje* ne donosi sustavnu obradu pitanja sreće iz strogo filozofijske perspektive, nego se u poglavljima knjige isprepliću misli pojedinih filozofa o sreći, ali i autorovi osobni uvidi, primjeri iz svakodnevnoga života, spoznaje iz suvremene psihologije, psihoterapije i sociologije. Pritom ne manjka ni referiranje na religijske tradicije i njihovu mudrost, osobito s naglaskom na istočne religijske tradicije budizma, hinduizma i taoizma.

Svoje *putovanje* autor započinje tezom kako valja voljeti život koji živimo (str. 32.-33.). U prvom poglavlju/razmatranju autor tako ističe važnost svijesti o sebi, važnost svijesti o osjećajima i zadovoljstvima koja doživljavamo i koja zapravo oblikuju naše sretno stanje, našu sreću, koja se u postmodernom društvu često naziva 'subjektivno dobro življenje'. (str. 28.) Ukoliko volimo život, te ga nastojimo biti svjesni, i naša će sreća biti trajnija i dublja. Drugo poglavlje nas vraća na početke filozofije o sreći, odnosno na Aristotela i Epikura. Aristotel ističe da sreća predstavlja dobro u sebi i da je tražimo i za njom žudimo radi nje same. Budući da je čovjek biće obdareno razumom (*noos*), istinska sreća nije tek u tjelesnim užicima, već u duhovnom užitku, u iskustvu kontemplacije, u životu po razumu. (str. 40.-41.) Epikur pak postavlja etiku sreće utemeljenu na užitku. Iako je užitak važan za dostizanje sreće, Epikur preporučuje i etiku umjerenosti i ekvilibrija. Štoviše, ističe kako se sreća zapravo na najbolji način konkretizira u stanju koje zove 'ataraxia', što znači apsolutni mir duše. (str. 48.)

Važna tema, koju Lenoir u sljedećem poglavlju dotiče, jest pitanje smisla (str. 55.-59.). Biti sretan znači dati životu smisao. Pritom autor ne traži posljednji, metafizički smisao: »Ne vjerujem da možemo govoriti o 'smislu života', u univerzalnom smislu, koji vrijedi za sve.« (str. 56.) Riječ je zapravo o potrazi za konkretnim smislom koji se razlikuje od osobe do osobe. Ali, kakav god bio sadržaj toga smisla, on je nužan

da bi se životu dalo usmjerenje. Cilj i usmjerenje, odnosno smisao koji dajemo životu, uvelike uvjetuje kvalitetu sreće u našem ljudskom postojanju. (str. 56.-59.)

Lenoir nadalje povezuje sreću s istinom. (str. 63.-65.) Budući da je čovjek razumno biće, sposobno za istinu, ne može ostvariti trajnu sreću ako živi u iluziji ili laži. Čovjek se može osjećati dobro u iluziji i laži, ali takvo je stanje varljivo i nestalno. Uporabom razuma i kritičkim rasuđivanjem učimo spoznavati sebe i temeljiti vlastiti život, pa onda i vlastitu sreću, na istini. U ovom kontekstu Lenoir daje i definiciju sreće: »Sreća je svijest o globalnom i trajnom stanju zadovoljstva, unutar vlastitog života koji je obdaren smislom i utemeljen na istini.« (str. 65.)

Iako svi ljudi u svojoj dubini žele biti sretni, za srećom ne tragaju svi na svjestan i aktivan način. Premda i tada čovjek može biti sretan, ipak, da bi se postalo trajnije i sveobuhvatnije sretnim, nužan je čin volje, inteligencije, svijesti, kao i ulaganje truda i napora. (str. 70.-71.) Sreća zahtijeva kontrolu nad sobom i rad na sebi, ali također i odmak od aktivnosti i napora. Kroz trenutke neaktivnosti i opuštenosti čovjek zapravo dolazi do sebe. Ovo je, prema Lenoiru, važno jer ukoliko se preda hiperaktivizmu i zaboravi sebe, čovjek će se naći na putu koji vodi do neostvarenosti i do ne-sreće. (str. 72.-73.)

U šestom poglavlju naš autor kratko zastaje na životu Sokrata, Isusa i Kanta prema kojima, načelno, sreća nije u potpunosti dostižna u ovom životu. Prema

Kantu važno je živjeti ispravno, sukladno razumu, ispunjavajući moralnu obvezu. Isus pak prihvaća patnju i smrt iz poslušnosti i vjernosti glasu Oca koji ga vodi i kojemu se potpuno predaje, a Sokrat ne želi prekršiti zakone *polis*a te se odriče zemaljske sreće u ime istine i vjernosti vrijednostima. (str. 75.-82.) Sreća je, za svu trojicu, prema našem autoru, zapravo s one strane, moguća nakon smrti i nedostižna u zemaljskom životu. Slične misli nalazi Lenoir i kod Schopenhauera. Sreća je u okolnostima ovoga života zapravo nemoguća, ona je nedostižan cilj. Najbolje što nam ovaj svijet može ponuditi jest podnošljiva, mirna i bezbolna sadašnjost (str. 192.). Schopenhauer zapravo dijeli Kantov skepticizam s obzirom na mogućnost zemaljske sreće, osim što, za razliku Kanta, Schopenhauer ne vjeruje u blažen život i sreću *s one strane*.

Francuski mislilac nadalje ističe kako je jedan od važnih uvjeta za sreću vjernost sebi. Naime, biti sretan, znači živjeti u skladu s vlastitom naravi. U tom je vidu važno upoznati sebe, svoju senzibilnost i individualnost, razvijati vlastitu osobnost te djelovati u skladu s njom i s vlastitom prirodom, naravi, karakterom. (str. 83.-87.) Umijeće *biti svoj i u skladu sa sobom* jest važna dimenzija u ostvarivanju sreće.

U tom vidu, naš autor inzistira na unutarnjem radu na samom sebi. Iako u velikoj mjeri naša sreća ovisi o genetskim predispozicijama, kao i o izvanjskim okolnostima, na koje ne možemo utjecati, ipak je presudan rad na samom sebi i na vlastitoj nutrini, napor koji

nam omogućuje da budemo bolji, da rastemo, da djelujemo na vlastitu senzibilnost, narav, individualnost, mijenjamo vlastit pogled na svijet i predodžbe koje nosimo u sebi te tako doprinosimo stanju sreće. (str. 93.-97.) »Naši geni u velikoj mjeri uvjetuju našu dispoziciju za sreću, ali je ne određuju potpuno. Utemeljuju u velikoj mjeri našu emocionalnu strukturu, ali mi možemo djelovati na naše emocije i na naša duševna stanja.« (str. 120.) Na tom je tragu važno biti svjestan sebe, biti pozoran na svoje osjećaje, stanja i djelovanja, ali u isto vrijeme i znati učiniti odmak od sebe, znati sanjati, opustiti se, lutati beskrajnim područjima imaginacije. (str. 129.)

U četrnaestom poglavlju Lenoir uvodi u svoja promišljanja važnost drugoga. Naša sreća ovisi u velikoj mjeri o našem odnosu s drugima: ne može se biti sretan bez drugih. (str. 151.) Ljubav, prijateljstvo, afektivne veze predstavljaju temeljne stupove vlastite sreće. U tom je smislu važna povezanost između sreće i altruizma: sretne osobe otvorene su drugima i osjećaju se dirnute sudbinom drugih, jednako kao i svojom vlastitom. Nema, dakle, suprotstavljenosti između ljubavi prema sebi i ljubavi prema drugom, između *biti sretan* i *usrećiti druge* (str. 151.-157). Naprotiv, tek nas upućenost na drugoga i odnos s drugim može dovesti do dublje, prave sreće. Vrlo dobro zaključuje naš autor: »Rad na sebi, na vlastitim mislima i vlastitim emocijama često je dragocjen. Ipak, ništa ne može zamijeniti iskustvo voljenosti. Dar ljubavi lije-

či mnoge životne rane i to ne samo kada smo voljeni, nego i kada otkrivamo riznice dobrote skrivene u našem vlastitom srcu. Tako možemo ući u izvanredni *virtuozni krug* života: što više pomažemo drugima, više smo sretniji; što smo više sretniji, više imamo volje pomagati drugima.« (str. 159.-160.)

Iako smo vidjeli kako Lenoir ističe da je važno svjesno i aktivno tragati za srećom, pritom radeći na sebi i na svojoj nutrini, on također primjećuje da nas potraga za srećom može učiniti i nesretnima. Osobito u postmodernom društvu, imperativ sreće i opsesija srećom može biti velika zaprjeka ostvarenju sreće u vlastitom životu. (str. 180.) Stoga autor predlaže put koji su zacrtali mudri kineski taoisti kao i filozofski mislilac Michael de Montaigne: umjetnost sreće sastoji se u određivanju realnih ciljeva, u puštanju da se naša pažnja i pozornost odvijaju bez napora, u ostvarivanju susreta sa životom i njegovim događanjima bez požurivanja i forsiranja, u umijeću djelovanja, ali i nedjelovanja (str. 185). Drugim riječima, sreći se valja nadati i tražiti je ostajući fleksibilni, strpljivi, bez neumjerenih očekivanja i nervozne napetosti, sa srcem i umom uvijek otvorenim.

U posljednja tri poglavlja svoje knjige Lenoir nam donosi tri paralele kroz koje promišlja o sreći na filozofskom, ali i na religijskom tragu. U prvoj paraleli stavlja u odnos grčko-rimski stoicizam i budizam (str. 195.-222.); druga donosi misli Michaela de Montaignea i kineskoga taiosta Chuang-Tzua (str. 223.-267.), a treća povezuje ideje Ba-

rucha de Spinoze i vjerovanja hinduizma, osobito ističući lik hinduistkinje Ma Andamayi. (str. 269.-309.) U tom vidu, Lenoirovo *putovanje* postaje ne tek filozofsko, već i bitno religijsko!

Tri su temeljne spoznaje, zaključuje Lenoir: sreća se nalazi u preobrazbi naših želja, kao i u promjeni naših uvjerenja i predodžbi. Sreća ovisi prije svega o nama i o našem odnosu prema svijetu i stvarima, odnosno o mišljenjima, uvjerenjima i predodžbama koje imamo o sebi i o svijetu u kojem živimo. Nadalje, sreća se sastoji u fleksibilnoj prilagodbi konkretnom životu, takvom kakav jest; u promjeni sebe, a ne svijeta oko sebe. I treće, sreća je u radosnom oslobađanju od samoga sebe, od vlastitoga ega.

Autor završava svoje djelo epilogom u kojem donosi misli koje se protežu kroz cijelu knjigu: sreća ili nesreća, na kraju krajeva, jest u nama, te prije svega ovisi o radu na samom sebi i na vlastitoj nutрини. Da bi se dosegla sreća, valja voljeti život takav kakav jest i živjeti intenzivno svaki trenutak. (str. 314.) Sreća ili nesreća prije svega ovise o našoj predodžbi i percepciji života, stvari, svijeta. Nije lako promijeniti svijet, ali čovjek uvijek može mijenjati način na koji svijet percipira, te raditi na sebi, na preobrazbi vlastite nutrine, vlastitoga pogleda na sebe i svijet; čovjek može sve više upoznavati sebe, djelovati i živjeti u skladu s onim najdubljim u sebi, u skladu s vlastitim bitkom i naravi. (str. 320.-324.)

Lenoirovo djelo zanimljiv je i čitak rad, koje nas uvodi u potragu za srećom i donosi na interdisciplinarni način razli-

čite spoznaje iz filozofije, istočnih religijskih tradicija, sociologije, psihologije i ostalih suvremenih znanosti. Ipak, u svojoj širini djelo ostaje ponekad površno, popularno pisano, tako da u ime čitkosti i lakoće čitanja, žrtvuje katkad dubinu misli i temeljitije, cjelovitije promišljanje određenih tema, mislioca, ideja.

Sreću i put ka sreći, nadalje, francuski mislilac vidi prije svega u ljudskom nastojanju, u jednoj horizontalnoj perspektivi, bez otvorenosti nadnaravnom i božanskom. Osobnog Boga, kao i ideju sreće u Bogu i s Bogom, ne priznaje i ne prihvaća. Štoviše, naš autor ističe kako je kršćanstvo doprinijelo zaboravu sreće, u ime žrtve i odricanja, te je sreću smjestilo isključivo u prostore *s one strane*, onkraj konkretnoga zemaljskog života. Ukoliko o Bogu i govori, tada je to na tragu Spinozina i hinduističkog poimanja boga koji je dio prirode, naravi, svijeta. Ovakav stav ne možemo prihvatiti, polazeći od kršćanskoga razumijevanja Boga i sreće koju već u susretu s Isusom Kristom i u prijateljstvu s njim možemo ostvariti na ovom svijetu, da bismo je u potpunosti uživali i živjeli u definitivnom zajedništvu s trojedinim Bogom. Drugim riječima, slažemo se s Lenoikom ukoliko naglašava važnost rada na sebi, osobito na njegovanju vlastite nutrine, no pitamo se može li ograničen čovjek, uza sav rad i napor, u svojoj nestalnosti i prolaznosti dosegnuti trajnu i stabilnu sreću? Nije li bez Boga i bez žive povezanosti s Njim, potraga za srećom ipak osuđena na ne-

uspjeh, odnosno na svojevrsni schope-nhauerovski pesimizam i skepticizam?

U svakom slučaju, Lenoirovo djelo predstavlja zanimljiv i koristan rad, naglašavajući upravo u ovom našem potrošačkom, često neurotičnom, aktivističkom i nesretnom svijetu, važnost nutrine i čovjekove intime kao prostora od kojega valja poći, u koji valja ulagati i u koji se valja uvijek iznova vraćati, ukoliko želimo biti sretni u svakodnevici našega života.

Davor Vuković

Anton TAMARUT

Obiteljsko lice Crkve

– KS – Kršćanski kulturni centar,
Zagreb, 2013., 237 str.

Jedna od najvećih misaonih izazova za Crkvu od njezinih samih početaka bilo je religijsko-misaono strujanje pod nazivom gnoza. Gnoza je bila određeni pokušaj poganizacije kršćanske vjere. Poganizacija se očitovala u tomu što je gnoza nastojala očistiti vjeru od svega onoga što je u njoj teško shvatljivo i protivno razumu, što je prezahtjevno i ozbiljno spram uobičajenoga načina življenja. Gnoza je tako između ostaloga odbacivala vjeru u Boga Stvoritelja, Božje stvarno utjelovljenje u Isusu Kristu, jedincatost Spasitelja Isusa Krista. Kako je za gnozu svijet bio zao, tako je nužno iz toga slijedilo da se spasenje ne može događati po svijetu, nego samo po vlastitoj »gnozi«, spoznaji. U tom smislu sakramenti, a time i Crkva nisu imali nikakvo značenje. Svatko je prepušten

sebi, da svojom »spoznajom« unutar ovoga zla svijeta dođe do spasenja.

Ova kratka analiza gnoze pokazuje da i danas nismo lišeni gnostičkih pokušaja poganizacije kršćanske vjere. I onaj poznati usklik »Krist da, Crkva ne« nije ništa drugo doli jedan gnostički usklik, u kojemu se krije gnostička relativizacija, ako ne i cjelovito nijekanje uloge Crkve u spasenjskom događaju Isusa Krista. Ta gnostička tendencija u Crkvi može se primijetiti i u samoj teologiji, odnosno ekleziologiji. U posljednjih pedesetak godina katolička teologija, osim nekih hvale vrijednih iznimaka (Hans Urs von Balthasar, Joseph Ratzinger, Henri de Lubac, Medard Kehl), nije ponudila nijednu ozbiljniju ekleziologiju. Štoviše, dobiva se dojam da je Crkva prestala biti tema teologije. Ništa bolja situacija nije ni u hrvatskoj teologiji, gdje se još uvijek premalo promišlja otajstvo Crkve. Stoga knjiga zagrebačkoga teologa Antona Tamaruta jest pravo osvježenje za hrvatsku teologiju.

U skladu s naslovom knjige, »Obiteljsko lice Crkve«, Anton Tamarut u predgovoru ističe da Crkvu kani promišljati »s obiteljskim licem«, kao »zajednicu prijatelja«. Nasuprot hladnoći odnosa i sve većem otuđenju današnjega čovjeka, koje je posljedica sekularističkoga individualizma, Crkva se shvaća kao mjesto zajedništva, bratstva, gdje »se izlazi iz anonimnosti i bezličnosti života, u kojoj dolazi do izražaja osobnost... gdje se nitko ne mora pretvarati ili umišljati, gdje se može biti iskreno, gdje smijem biti i slab, gdje mogu tražiti